

A photograph of three people in a rural garden setting. A man in a blue shirt and grey vest stands on the left, pointing towards the right. A woman in a red and white patterned sweater and a child in a blue and white patterned sweater are crouching on the right, looking at the ground. The foreground is filled with hay bales and a wooden log border. The background shows a forest with autumn-colored trees under a grey sky.

Planering, design och etablering

Planera

- Skapa en framtidsbild
- Hitta rätt plats
- Vattentillgång
- Dränering
- Ogräs
- Undersök platsen
- Kartor
- Designa

Behov & Funktioner

- Behov – definiera
- Vad är behoven för platsen?
- Vad är behoven för människorna?
- Undvik att låsa in sig när man tänker funktion

Upplevelsekaraktärer

- Mönster, konst, estetik - hur kommer vi fram till det?
- Design som resultat vs design som aktivitet och process. Provande och sökande.
- Att designa är komplext - finns många möjliga godtagbara lösningar.
- Konsten att bara sätta igång.
- Konsten att veta när det är tillräckligt bra.
- Att prova en idé och att visualisera den är en del av processen.

Hälsofrämjande miljöer

- Upplevelsekaraktär. Alla är mänskligt konstruerade.
- Olika särart, men går in i varandra. Svårt att få med alla.
- Patrik Grahn
- Olika behov av utemiljön beroende på hur vi mår.
- Fördel om det finnas en variation i miljön som tilltalar olika behov.
- 8 parkkaraktärer
- **Vild, naturlig.** Upplevs som naturskapad. Vilt, upplevd mångfald och artrikedom. Djur och vatten.
- **Vidd/Allmänning.** Typisk park. Utsikt, öppna gröna ytor med plats för lek, picknick och idrott. Ombonad och trygg plats.
- **Rymd.** En vilsam känsla av att komma in i en annan värld. En plats för reflektion. Har ofta en punkt för utblick, tex en utkikspunkt.
- **Rofylld.** Ro, tystnad, trygghet, kvitter från fåglar, vind och vatten. Omsorg gällande skötsel.
- **Refug/Viste.** Enskildhet och här finns tid att prioritera sina egna sinnliga upplevelser.
- **Samvaro/Möte.** Möjlighet till möten mellan människor, umgänge och sociala kontakter. Här sker aktiviteter som dans, musik och andra festligheter.
- **Kultur, historia.** Koppling till vad som funnits på platser, tex gärdesgård, staty, identitetsmässigt, tidens gång.
- **Artrikedom.** Artrikedom upplevs inte lika vild som naturlig. En mångfald av växter och djur. Här upplever besökaren ett myller av artrikedom som ger dem associationer till Edens lustgård.

Kartläggningsssteg -
få en tydlig bild
genom observation

A photograph of a rural landscape. In the foreground, there is a lush green field with some small white flowers. A single wooden stick or branch lies diagonally across the field. In the middle ground, a red house with white window frames and a brown roof is visible. Behind the house, there is a dense line of green trees. The sky is overcast and grey. The text 'Kartläggningsssteg - få en tydlig bild genom observation' is overlaid in white, outlined font on the upper left portion of the image.

- ***Jordtypen***

- Vattenhållande jorden är, hur snabbt den värms upp och hur lätt eller svårbearbetad den är.
- Se vad det redan finns för växter på platsen och hur välmående de ser ut.
- Gräva en del gropar för att studera jordprofilen och för att se om grundvattnet når upp till hålet någon gång under året.
- Lagg märke på om det står kvar vatten någonstans efter kraftiga regn.
- Analys av pH-värde, mullhalt och innehåll av växtnäringsämnen.

- ***Biologisk mångfald***
- En grundförutsättning i uthålliga system!
- Nyttodjur i skogsträdgården.
- Med stor mångfald ökar både antalet arter av skadedjur och nyttodjur.
- Leder i regel till större balans och att riskerna för större utbrott minskar.
- Det finns generella åtgärder för att gynna vissa effektiva nyttodjur.

- **Ljusförhållandena** på platsen påverkar vilka växter man väljer. Utforska var det är soligast, skuggigast och allt däremellan under en växtsäsong. Lägga märket till platsen över ett år men också olika tider på dygnet.
- **Vindens** påverkan är en viktig del att känna till innan man sätter igång, eftersom den påverkar kylan och vattenåtgången i skogsträdgården. Håll koll på nordanvinden och västanvinden och lägg märke till hur det blåser under vårvintern.

- **Rörelsemönster.** Zonindelningen blir ett stöd för att se hur man redan nu rör sig på platsen och anpassa det till verkligheten. Placera det som behöver mest uppmärksamhet närmast huset.
- **Omgivningen:** utnyttja de resurser som finns i vårt närområde. Viktiga frågor att ställa sig: Vart kan jag hitta organiskt material? Finns det utmanande ogräs i området? Vilda djur? Känsliga ekosystem i närområdet? Områden med höga naturvärden? Avrinningsområden och vattendrag? Plantskolor? Människor med väsentlig kunskap.

Designa

- Tillgänglighet och transporter
- Vägar och stigar
- Tamdjur
- Formen på bäddarna
- Växter
- Stödjande växter

- Planera vägarna, avlastningsplatser och tänk på bredden på gångarna.
- Välj träd och buskar efter att man valt vägar, stigar och gångar.
- Tänk på att planera ingrepp som att gräva en damm eller diken innan man anlägger bäddar.
- Välj gärna en solig plats för dammen.
- Lähäckar och annat som skapar vindskydd.
- Bästa sättet att höja värmen på en plats är att leda runt vinden.
- En plats har oftast en huvudsaklig vindriktning – där det blåser mest.
- Ogräsbarriärer, vars syfte är att stänga ute rotoqräs.

Grundläggande designmöjligheter

- Grundform
- Solfickor – små lundar med kluster av träd och buskar.
- Teknik som man använder sig av i nordisk teknik i Permakultur och skogsträdgårdsdesign.
- Solfickor används för att vi har mycket solljus i norr men väldigt lite värme.
- Lundarna på Holma är uppbyggda som skogsbryn, med de högsta träden i norra delen.

Lundarna på Holma

- Kärnan i området utgörs av sex lundar.
- Lika stora (ca 200 m²) och är formade som "cashewnötter", med den urholkade sidan mot söder.
- Lutar svagt mot söder.
- Träden dominerar på den norra sidan av lundarna.
- Lutning mot söder i vegetationen, liknande ett utdraget skogsbryn.
- Formen på lunden fungerar som en solficka. En slags "solfångare" med det bästa mikroklimatet för känsliga växter.
- Får en maximal solinstrålning.
- Upphöjda över den omgivande markyta, med matjord från dammbyggena.
- Extra tjockt matjordslager.

Befintlig vegetation

- Vad finns på platsen idag? Vad av det ska stå kvar/flyttas/tas bort
- Vad finns i omgivningarna?
- Ogräsbekämpning på platsen.
- Klipp eller slå gräset ofta och låt det ligga kvar runt buskar och träd.
- Organiskt material (gödsel, kartong och hö) runt träd och buskar.
- Helt konkurrensfritt och växer dubbelt så fort.

Val av amträd

- Snabbväxande och kortlivande
- Välj de träd som växer bra på platsen!
- Lönn, snabbväxande och producerar lättnedbrytbara löv.
- Klibbal, kvävefixerande och konkurrerar lite med annan vegetation.
- Vårtbjörk, skapar onödig konkurrens på torra växtplatser. Skjuter stamskott om den tas ner i ung ålder.
- Häckkaragan/Sibirisk ärtbuske, kvävefixerande och nektarväxt. Bildar snabbt djupa rotsystem.
- Hybridlärk, Snabbväxande
- Tall, rekommenderas i nötodlingar, låg konkurrens.
- Jättepoppel, extremt snabbväxande. Skjuter knappt några rotskott. Sorten Kiruna kan inte sprida sig, zon 3-8.

Etableringsstrategier

- Valet av metod beror på specifika platsförutsättningar, ens personlighet och vad man föredrar.
- Bygga upp en skogsträdgård börjar med att förbereda växtplatsen.
- Gödsling, marktäckning, plantering, vattning och skydd av växterna.
- En design som är flexibel med hur långt man har kommit i sin succession.
- Vara beredd att ta ned amträd när huvudgrödan växt till sig och konkurens uppstår.
- Under tiden bidrar amträd med att det blir en mer skogsliknande plats.

Så här kan man göra vid etablering!

- Förbered växtplatsen genom djupluckring, grundgödsling och marktäckning med stora mängder organiskt material.
- Bygg upp en plantskola i tid! Örtskiktet kräver stora mängder plantor.
- Plantera amträd hösten efter markberedning eller våren därpå. Plantera dem med några meters mellanrum om det saknas annan vegetation på platsen. Lämna luckor till huvudgrödorna.
- Amträden bidrar med blad och annat som faller ner ovanifrån. Jordprofilen genomrotas snabbare och döda rötter ger biomassa.

- Ljusälskande träd och buskar kan planteras samtidigt som amträden.
- Planteringsavstånd är ett kritiskt område i skogsträdgårdsdesignen. Ett av de vanligaste felen är för tät plantering.
- Känsliga träd och buskar kan man vänta med att plantera tills efter 1-2 år efter att amträden planterades.
- Rensa eller täck bort ogräs!
- Örtskiktet planteras ca två år efter att träd och buskar planterats.
- Beskär amträden regelbundet och börja gallra efter 5-10 år. Detta stimulerar amträden till mer tillväxt.

Slåttermetoden

- Slå hö.
- Lägg ut ett tjockt lager där man vill bryta mark.
- Alternativt högar.
- Höet kväver den underliggande vegetationen.
- Börja odla där redan nästa säsong.
- Håller fukten!

Markväv

- Täcka området där man vill odla med plastväv för att kväva vegetationen under.
- Efter två säsonger kan man ta bort väven.
- Fördelen med metoden är att man kan täcka stora ytor.
- Nackdelen är att den bygger på användning av miljöskadlig plast och att sorken trivs under plastduken.

Täcka med plastväv eller markduk:

- **Första säsongen:**
- Markväv läggs ut där man vill börja med sin skogsträdgård.
- Gör hål i markväven och plantera träd och buskar.
- Vattna ofta.
- **Tredje säsongen:**
- I början på våren flyttas markväven i sidled och se till att det blir minst 30 cm överlapp mellan där duken låg från början och dess nya plats för annars kan det växa in roto gräs från sidan.
- Nu väntar man cirka tre veckor, så att alla frön som finns i jorden får en chans att gro.
- Täck jorden igen med plastväven för att döda fröogräset som börjat gro.
- Dra av markväven och plantera de marktäckande örterna som man vill ha eller så in en blandning av grüngödslingsväxter som lätt etablerar sig och berikar jorden.
- Ev. fortsätta så in grüngödsling, så de avlöser varandra tills man är redo att plantera in de perenna örterna.
- Krävs många örter för att täcka en stor yta och man behöver plantera dem tätt och gärna i bestånd.
- Vattna regelbundet!
- Vid plantering under sommaren krävs oftast vattning varje dag!

Olika sorters täckmaterial

- Påskynda successionen och att döda oönskad vegetation.
- Snabb etablering - växa upp i ett täcke av organiskt material.
- Lösa täckmaterial läggs oftast ovanpå ett kvävande täckskikt som kartong eller tidningar.
- Lösa täckmaterial kan fungera utan en underliggande barriär.
- Om det finns fleråriga rotogräs behövs det alltid en barriär för att hindra dem från att ta sig upp till ytan.

När ska man täcka?

- Täck närsomhelst under året.
- Nedbrytningen går snabbast om man gör det under våren.
- Luckra jorden om området är litet.
- Vicka på grepen några gånger fram och tillbaka för att skapa sprickor i jorden.
- Vid stora områden - där man planterar träd och buskar.
- Lägg 3-15 cm gödsel på den yta du vill täcka om börja odla.
- Vid bördig jord kan man hoppa över detta.
- Täck gärna lagret av gödsel med kolrikt organiskt material för att stimulerar rätt sorts mikroliv i jorden.

- Täck ytan med wellpapp, tidningar eller markväv/täckduk om det finns fleråriga roto gräs i jorden.
- Lägg på ett lager med organiskt material som flis, bark, hö, ensilage eller halm för att hålla wellpapp eller tidningarna på plats.
- Hålla nere med hjälp av stenar eller säckar med sand.
- Lägg på mer täckmaterialet om ogräs med tiden tar sig igenom.
- Öppen jord kan örterna plantera direkt.
- Väntar man tills vegetationen under är död, vilket brukar ta 1-3 år.

Viktiga frågor att ställa sig?

- Kommer skogsträdgården att kunna upprätthålla en stor del av din bördighet på egen hand?
- Hur kommer man att kunna förse trädgården med de näringsämnen som den inte kan stå för själv?
- Var ska man plantera de växter som behöver extra tillsyn? Växter men en kort skördesäsong eller som man kommer att vilja skörda mycket av? Hur förhåller sig det till hur man rör sig i trädgården idag?
- Hur utnyttjar man platsen innan skogsträdgården är etablerad?
- Val av etableringstekniken? Punktäcka runt varje planta eller täcka större, sammanhängande ytor på en gång eller kombinera flera olika tekniker.

När är skogsträdgården etablerad?

- När man inte längre behöver vattna mer än vid svår torka.
- När behovet av att täcka med organiskt material inte längre finns.
- När man inte behöver renas ogräs.
- När behovet av att skydda växterna inte längre finns.
- När det inte behövs mer gödsel utöver återförsel av tex urin, latrinkompst eller annan växtnäring.

Referens

- Skogsträdgården : odla ätbart överallt, Philipp Weiss, Annevi Sjöberg
- Christian Odberger
- Holma folkhögskola